

International Journal of Russian Studies

Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi

ISSN: 1307 – 3419, Kayseri – TÜRKİYE

Volume 10/1 January 2017 p. 15-40

www.radtr.net

MÂTÜRÎDÎ'DE

BÜYÜK GÜNAH VE ŞEFAATİN HİKMETİ *

*Dr. Osman ORAL ***

Özet

Âhirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kimselerin müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmaları anlamında bir terim olan şefaata ile ilâhî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları ifade eden “büyük günah” konusu kelâmî literâtürde tartışılır. Mâtürîdiyye adlı kelâm ekolünün kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944), Türk ve İslâm dünyasının yetiştirdiği ender düşünürlerden biridir. Ona göre âlemde yaratılan her bir şeyin hikmeti vardır ve hiçbir şey boşu boşuna yaratılmamıştır. Hikmetleri idrâk ile yaratıcıya îmân etmek akıl sahibi her insanın kulluk görevidir. Mâtürîdî, Kelâm, Tefsir, Fıkıh gibi konularda Kur’ân bütünlüğünü merkeze alan akılcı, rasyonel ve dengeli yorumlarıyla tarihi süreç içerisinde gelişen Ehl-i Sünnet çizgisinin oluşumuna büyük katkılar sağlamıştır. O, hikmet metoduyla yaratılışı açıklaması kendinden sonraki âlimleri etkilemiştir. Bu makale de büyük günah ve şefaata hakkında görüşleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Hikmet, Büyük Günah, Şefaata

* Bu makale “Mâtürîdî’nin Hikmet Anlayışı” adlı doktora tezinden alınmıştır.

** Bozok Üniv. İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelâm ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilimdalı emekli öğretim üyesi. osman-oral@hotmail.com.

Giriş

Yüce Allah Hz. Âdem'i topraktan yaratmış ve ona rûhundan üfleyerek¹ iki eliyle,² en şerefli ve güzel bir biçimde,³ can vermiştir.⁴ Kendisine verilen akıl, irâde, hafıza, sabır, gazap gibi duygu ve yeteneklerle Allah'ın özel önem verdiği bir varlık olarak *Eşref-i Mahlûkat; yaratılmışların en şerefli* ile *halife* ünvanını almıştır.⁵ Âyetlerde insanın zorluklara katlanacak biçimde yaratıldığı,⁶ nankör bir varlık,⁷ aşırı bir şekilde hırsına düşkün,⁸ âciz,⁹ sabırsız ve tahammülsüz olduğu,¹⁰ vurgulanır. Verilen nimetlere şükretmesi, başına gelenlere sabretmesi istenir. Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu ve onları sevdiği,¹¹ sabır ve takvâlarıyla güzel davranışlarda bulunanların ecirlerinin asla zayi edilmeyeceği,¹² onlara kat kat mükâfat verileceği¹³ ifade edilir. Ehl-i Sünnet'in İtikadî ekollerinden Mâtürîdiyye'nin kurucusu kabul edilen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (v.333/944), inanç silsilesinde Ebû Hanîfe (v.150/767)'yi anlayarak, itikadî görüşlerini dönemine, çağına ve daha sonraki dönemlere aktaran bir âlimdir.¹⁴ Mâtürîdî, Kelâm, Tefsir, Fıkıh gibi konularda Kur'ân bütünlüğünü merkeze alan rasyonel ve dengeli yorumlarıyla tarihi süreç içerisinde gelişen Ehl-i Sünnet çizgisinin oluşumuna büyük katkılar sağlamıştır.¹⁵ Yaşadığı dönemde birçok akımların etkisine ve tehdidine maruz kalan İslâm toplumunun birlik ve bütünlüğüne de itikadî açıdan çok önemli katkılar yapmıştır.¹⁶

¹ Secde, 32/9

² Sâd, 38/75

³ Teğabun, 64/3; Tin, 95/4

⁴ Hicr, 15/29

⁵ Bakara, 2/30; Enam, 6/165; Hicr, 15/29

⁶ Beled, 90/1-4

⁷ Hûd, 11/9-10, İsrâ, 17/67-69, Hac, 22/66, Mü'minun, 23/78, Ankebut, 29/65-66

⁸ Meâric, 70/19-21, Fecr, 89/16-20

⁹ Maide, 5/30-31, Nahl, 16/4

¹⁰ Maide, 5/19-21; Fecr, 89/16-20

¹¹ Bakara, 2/153, 249; 66; Âl-i İmrân, 3/146; Enfâl, 8/46

¹² Hûd, 11/115; Yûsuf, 12/90

¹³ Nahl, 16/96; Nisâ, 4/25

¹⁴ Ebû'l-Hasenât el-Leknevî, el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye, Kahire 1324, s. 195

¹⁵ Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Tabsıratü'l-Edille fi Usulî'd-Din, Tahk: H.Atay, DİB Yay, Ankara 2004, I/19, 29

¹⁶ Ebû Muhammed Abdulkadir b. Muhammed Ebû'l-Vefa el-Kureşî, el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye, Kahire 1413/1993, II/130 vd.

Mâtürîdî'ye göre Allah onu en güzel şekilde yaratmış ve kâinatı onun emrine vermiş, Yaraticısının varlığına ve birliğine inanma yeteneğiyle onun zihnine hamdetme nimetlere şükretme bilincini yerleştirmiştir. O'nun yaratılış hikmeti ibadet, hamd ve şükürdür. Kişi sabah akşam, darlıkta sabretmeli, bollukta ve her durumda şükredip hamdetmeli özellikle de bir nimetle karşılaştığında Yaratanına bol bol şükretmelidir. Çünkü dünya imtihan hikmetiyle yaratılmıştır.¹⁷ Diğer varlıklar adına halife misyonuyla yaratılan insanın vazifesi ise; Allah'ın kutsî isimlerinin nakışlarından olan bu sanat eserlerini ve yaratılış hikmetlerini anlamak, idrâk etmek, şükretmek, diğer insanlara da gösterip kulluk yapmaktır. Dünya hikmet dünyası, âhiret hayatı ise kudret'in tecelli ettiği apayrı bir âlemdir.

Mâtürîdî'nin düşünce dünyasında önemli bir işlevselliğe sahip her şeyin yaratılış gâyesi ve hakikati demek olan hikmet, *Kitabu't-Tevhid* ve *Te'vilâtu'l-Kur'ân* veya *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* adlı eserlerinde kendisini anahtar bir kavram olarak göstermektedir. O'na göre âlemde yaratılan her bir şeyin hikmeti vardır ve hiçbir şey boşu boşuna yaratılmamıştır. Hikmetleri idrâk ile yaratıcıya îmân etmek akıl sahibi her insanın kulluk görevidir. İlahi fiilin de hikmet dışı olması mümkün değildir. Hikmet dışına çıkmak ise sefihliktir ve rububiyete aykırıdır.¹⁸ Allah ezelden beri hâkimdir, Âlim ve Gani'dir, fiilin de hikmet ve adâletten uzak kalması muhtemel değildir. O'nun "Hikmet" sıfatı, "Hâkim" ismi de vardır.¹⁹

Yüce Allah rızık verenlerin en hayırlısı ve hâkimlerin hâkimidir. O, ancak adâletle hükmeder, hikmetle yaratır.²⁰ Çünkü Allah'ın yaratması tesadüfi değildir ve bu yaratıştaki herşey kanun, hikmet, adâlet, tenasüp ve ölçüye göredir.

Mâtürîdî, "*Allah'ı hakkıyla bilen, O'nun her şeyden müstağni oluşunu, hükümrânlığını, sonra da kudretini, yaratmanın da emretmenin de O'na âit oluşu çerçevesindeki hâkimiyetini takdir eden kimse fiilin hikmet ve adâlet dâiresi dışına çıkarmayacağını pekala kabul eder*"²¹ diyerek Allah'ın Zafî itibarıyla Hakîm, Ganî, Adil ve Âlim olduğunu açıklar. Böylece Mâtürîdî,

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Tahk. M. Basellum, Darül-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2005, IV/365, 381

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli Sünne*, IV/227

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, Haz: Bekir Topaloğlu, M.Aruçi, İSAM yay, Ankara 2005, s.66 -7; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's Sünne*, IX/187

²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's Sünne*, X/17

²¹ Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, s.276

hikmet metoduyla insanın ve evrenin yaratılışı konusundaki hikmet görüşüyle kendinden sonraki âlimleri de etkilemiştir. Bu makalede O'nun hikmet bakış açısıyla insanın ve evrenin yaratılış hikmeti hakkında düşünceleri incelenecek ve değerlendirilecektir.

A.Hikmet Kavramı

Hikmet (حکمت), Arapça “h-k-m” kökünden, *hüküm ve ihkâm, derin ve yararlı bilgi, bilgelik, gizli nedendir*. Hüküm (حُكْم) çoğulu hikem (حُكْم) mastarından gelen bir isim olarak hikmet, “*âdilâne yargıda bulunmak, bilmek, anlamak, sakındırmak, zulümden alıkoymak*” manalarına gelir ve insanı zulümden, cehâletten alıkoyan, engelleyen bir özelliktir.²² İlim ve akılla gerçeğin bulunmasıdır.²³ Hikmetli anlamında hâkim, iyileştirmek amacıyla bir şeyi düzelten veya bir şeyden meneden veya bir konuda hükmedendir.²⁴ Hâkim lafzı Allah için kullanıldığında varlıkları en mükemmel şekilde bilmesi ve yaratmasıdır.²⁵ İnsana atfedildiğinde ise varlıkları bilip hayırlı işler yapmasıdır.²⁶ Hikmetin adâletli ve dengeli davranma manalarıyla irtibatından dolayı “*racülün hakîm*” yani hakîm adam dendiğinde, hikmet ve adâlet sahibi akla gelir. Allah'ın Hakîm olması da hükümün, O'na âit oluşunu ve kararlarında daîma hikmet ve adâlet sahibi olduğunu ifâde eder. Allah'ın noksanlıktan uzak, kemâl sıfatlarını, dünya ve âhirette kendinden sâdır olan fiil ve eserleri bilmesidir.²⁷ Allah'a hikmet sahibi denmesi O'nun kendine özgü bir yetkinliğe işâret eder.²⁸ Âlimler de Allah'ın hikmet sahibi yani Hakîm olduğunda ittifâk etmişlerdir.²⁹ Allah sırf adâletle, hak ve hakîkate göre hükmettiği, hükmünde tarafgirlik veya zulüm olmadığı, hükmünü bozan bulunmadığından “*Hayru'l-Hâkimîn/ hükmedenlerin en*

²² Cemaluddin İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut trs., “hkm” md., XXII/141; Ebû'l- Kasım el-Hüseyn Râgıb el-İsfehânî, el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân, Tahk. S. A. Ravâviri, Beyrut trs., “hkm”, mad., s.12

²³ Ebû'l-Hüseyn Ahmet İbn Faris, Mu'cemu Mekayisi'l-Luga, “hkm” madd., Thk. Abdusselam M.Hasan, Beyrut trs. II/91-2

²⁴ Şeyh Muhammed et-Tahanevi, Keşşafu Istılahatı Fünun, Thk. Ali Rahruc, Lübnan 1996, I/501-2

²⁵ İsfehânî, Müfredât, s. 127; Yahya Aklın, “Hikmet” İA (MEB), İstanbul 1977, V/273

²⁶ İsfehânî, Müfredât, s.122; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XXII/141; Tehânevi, Keşşâf, I/501

²⁷ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul 2004, s.99

²⁸ Turan Koç, Din Dili, Rey Yayınları, Kayseri 1995, s. 71

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlm-i Kelâm, İstanbul 1959, s. 226–8

hayırlısı” ve “Ahkemül-Hâkimîn/hükmedenlerin en iyi hükmedeni” olarak isimlendirilmiştir.³⁰ Bu sebeple Allah’ın hükmettiği her şey hak ve bir hikmete mebnidir.³¹ Hakîm, Allah’a nisbetle, *Aziz, Alim, Habir, Vasi, Ali, Hamid* ve *Tevvab* kelimeleriyle birlikte mana ve muhteva zenginliği kazanmıştır.³² Mâtürîdî, hikmeti “her şeyi yerli yerine koymada isabetli olmak ve her hak sahibine hakkını verip kimsenin hakkını yememek, her şeyi yerli yerine koymak”³³ dedikten sonra *Kurân, Sünnet, hidâyet, nur, ruh* ve *şifâ* olduğunu da söyler. Hikmetin, eşyanın hakikatını anlayan nur, ruh sahiplerini diriltiren ruh, her şeyin iyi ve kötü yönünü anlayan hidâyet, her türlü hastalıklardan koruyan şifâ olarak çeşitlendirir.³⁴ Mâtürîdî kelâmcılarından Nesefî (v.508/1184), hikmetin manası ve kelâmcıların görüşü hakkında şu özet bilgileri verir:

“Bu konuda lügatçılar arasında ihtilâf vardır. Bazıları da hakîm, bir şeyi muhkem kılan diye tanımlar. Bazıları da Hakîm'i, nefsinin heva ve çirkin şeylerden alıkoyan manasında olduğunu söylerler. Bir kısmına göre hikmet, eşyanın hakikâtlerini bilmek, onları yerlerine koymaktır. Her kim, hikmete ilim manası verirse, onun zıddı bilgisizlik (*cehl*) dir. Her kim ki hikmeti fiil manasında alırsa, onun zıddı akılsızlık (*sefeh*)'dir. Kelâm âlimlerine göre Allah her türlü gâyesiz ve abes fiilden uzaktır. Eğer böyle bir şey düşünülürse, Allah'ın her şeyi bilme ve herşeye güç yetirme sıfatlarına aykırı olabileceği gibi ilâhlık sıfatına da aykırı olduğundan acziyetin kanıtı olur. Ayrıca Allah'ın her fiili kullarını faydalandırmak amacıyla mefseleti önleyen sağlam bir sistem oluşturma gâyesini güttüğü gibi, fiillerinde mutlak tasarruf sahibidir ve yaptıklarından sorgulanamaz.”³⁵

Hikmet terimi, if'âl babında kullanıldığında (أَحْكَمَ الْأَمْرَ) işi sağlam yapmak anlamına gelir.³⁶ Hikmet, “bilgelik, Allah’ı gereği gibi bilme bilgisi, insanın varlıkların hakikâtını, gerçek yüzünü, gücü oranında bilip ona göre hareket etmesi, nübüvvet, peygamberlik, Kur’ân’ı ve sünneti doğru

³⁰ Tin, 95/8 (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ)

³¹ Mâtürîdî, Te’vilâtü Ehli’s-Sünne, X/574

³² Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, s. 107

³³ Mâtürîdî, Tevhid, s. 37; Mâtürîdî, Te’vilâtü Ehli’s-Sünne, II/261-2; Nesefî, Tabsıra, I/385

(الحكمة : الإصابة في أن يوضع كل شيء موضعه ويعطى كل ذي حظ حظه ولا يبخس بأحد حقه)

³⁴ Mâtürîdî, Te’vilâtü Ehli’s-Sünne, II/261-2

³⁵ Nesefî, Tabsıra, II/505-6

³⁶ İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, “hkm” md. XXII/143; İsmail b. Hammad Cevherî, es-Sihah Tacü'l-Lüga, “hkm” mad, tahk. Ahmed Abdulğafur Attar, Beyrut 1979, V/1901 vd.

bir şekilde anlayabilme ve amel etme, müslümanların işine yarayan her türlü doğru bilgi ve söz, hüküm vermede doğru karar verme yeteneği, Allah'ın hükümlerinde gözetmiş olduğu çoğu defa illeti de içinde bulunan üst maksatlar ve İslâm dininde hükümlerin konuluş amaçları"³⁷ gibi manaları ifade eder. Diğer bir açıdan hikmet, fiil ve davranışların en faziletlisini bilmek ve sanatların inceliklerinin öğrenme yoluyla insan nefsinin mükemmelleştirerek, yaratıcısının varlığını bilmeğe ulaştırmak olarak da görülmüştür. Hikmet kavramının "her şeyi yerli yerine koyma" şeklinde bir tanımı da yapılmıştır ki bu tanım aynı zamanda "adâlet" kelimesine de karşılık gelmektedir.³⁸ Hikmet kelimesinin bu anlamı dikkate alındığında zıddı sefeh'tir.³⁹ Bu nedenle Mâtürîdîler, hikmetsizliğin Allah'ın adâletine ve Rububiyetine aykırı olması yönüyle O'nun hakkında asla düşünülemeyeceğini ileri sürerler.⁴⁰

Fıkıh terimi olarak hikmet, Kur'ân ve sünnette mevcut hükümlerin anlaşılması, yorumlanması ve yeni olaylara yansıtılması faaliyetinin odağında yer alır. Hükümün konuluş amacı veya sözkonusu hükümle sağlanmak istenen sır, maslahat anlamındadır. Allah'ın her hükmünde bir sırrının olduğunu, bu sır hükme uygun düşen (münasip olan) maslahattır.⁴¹ Şari' tarafından o hükümün konulmasına temel teşkil eden şeydir ve hükümle sebep arasındaki anlam bağlantısını tesbit edip kavramaya yöneliktir.⁴²

Fıkıh, bir şeyin başka bir şeyle bilinmesi, bir şeyin başka bir şeye delâlet eden manasını bilmek,⁴³ ince kavrayış, anlamak, derinliğine kavramak, bir şeyi hikmetiyle zevkine vararak ve

³⁷ Muhammed Murtaza ez-Zebidi, Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, "hkm" mad, Beyrut trs. Mektebetül-İlmiye, I/200 vd.

³⁸ Mâtürîdî, Tevhid, s. 176; Te'vilâtü Ehli's-Sünne, II/373; İbn Sina, Uyunü'l-Hikme, Neşr. Hilmi Ziya Ülken, Ankara 1953, s.14

³⁹ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, II/173, VII/48, VIII/270; Hanifi Özcan, "Mâtürîdî'ye Göre Hikmet Terimi", İslâmi Araştırmalar, cilt: II, Sayı:6, 6 Ocak 1988, s.45; Süleyman Uludağ, İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti, TDV. Yay, Ankara 2009, s. 13

⁴⁰ Mâtürîdî, Tevhid, s.176; Te'vilâtü Ehli's-Sünne, II/373; Nesefî, Tabsıra, II/505-6

⁴¹ Ebu Hamid el-Gazâlî, el-Mustasfa min İlmi'l-Usul, trc. H.Y.Apaydın, İslâm Hukuk Metodolijisi, Klasik Yay, İstanbul 2006, II/ 279

⁴² Ferhat Koca, "Hikmet", DİA, İstanbul 1998, 17/514 vd.

⁴³ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, V/137; Te'vilâtü'l-Kur'ân, Bekir Topaloğlu, Mîzân Yay, İstanbul 2005, I/246, 273; II/188-9

hatta tatbik edecek sûrette anlamaktır.⁴⁴ Ayrıca ilim ve fehm gibi yakın anlamlı kavramlara göre daha özel ve yüce bir anlam taşır. Fıkıh hikmet manasınada gelir.⁴⁵

Kur'ân ve sünnette varmak istenilen amaç insan hayatını yönlendiren hükümlerin davranışla birlikte, niyet ve duygu dünyasını değiştirerek olgunlaştırmaktır. Bunları kavramak fıkıh veya nazarî hikmet olduğu gibi, bunları bir davranış haline getirip gereğini yerine getirmek de amelî hikmet veya fıkıhtır.⁴⁶ Hikmet, inanç ve davranışlarla ilgili kavramlardan biridir. Hikmetin iki anlamı olduğunu belirten Gazâlî (v. 505/1111), *birincisinin* eşyanın düzeni ile onların ince ve yüksek manalarını mutlak olarak kavrama ve istenilen gâyenin tamamlanması için gerektiği gibi onlar üzerine ilimle hükmetmeyi, *ikincisinin* de düzen ve tertip vücuda getirmek, iyi ve sağlam kılmak üzere kudretin isnad edilmesi olduğunu söyler.⁴⁷ Son devir müfessirlerinden Elmalılı (v.1361/1942) da hikmete yüklenen anlamları tek tek özetler. Ona göre hikmet kavramı lafzî ve manevî anlamda pek çok anlama gelebildiğinden kullanıldığı yere göre anlaşılması ve açıklanması gerekir.⁴⁸ Hikmetin ortak anlam özelliği, hem ilim, hem sağlam kılma hem de sözde ve fiilde isabet ile herşeyi yerli yerine koymadır. Zıddı ise sefeh, abes ve cehâlettir. Parlak bir zeka, güçlü bir hafıza, sıhhatli bir düşünme, kuvvetli bir anlayış, isabetli tahmin, güzel tedbir, zihin açıklığı ve kolay öğrenme hikmetin muhtevasını teşkil eden başlıca unsurlardır.

Özetle hikmet, *adâlet, ilim, peygamberlik, Kur'ân bilgisi ve anlama gücü, Hz. Peygamber'in Sünnet'i, Allah'a itaat ve O'nun emirlerini düşünmek, yerinde söz söyleme ve iş yapma, amelle birlikte ilim, akla uygun olan şey, ilham ile vesveseyi ayıran nur, hazır doğru cevap verme, hak düşüncenin kişiye hükmetmesi, ruhların sükûnete erdiği şey, ledünnî ilim, öğüt-ibret vb.* gibi manalarında.

B. Hikmet ve Şefaât İlişkisi

Hakkında âyetler ve Peygamberden nakledilen haberlerin olduğu ve çeşitli delillerin ileri sürüldüğü şefaati, önemli konulardan biri olarak kabul eden Mâtürîdî, konuyu hem *Te'vilâtu'l-*

⁴⁴ İbn Manzûr, Lisânül-Arab, V/3450

⁴⁵ Muhammed b. Yakub Firuzâbadi, el-Kâmûsü'l-Muhît, Beyrut 1986, IV/414-5

⁴⁶ Mâtürîdî, Tevhid, s. 350.

⁴⁷ Gazâlî, el-İktisâd fi'l-İtikad, Trc: A.Duran, İtikadda Orta Yol, Hikmet Neşr, İstanbul 2004, s. 218

⁴⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Sâd: Komisyon, Azim Dağ. İstanbul, II/204, 216

Kur'ân'da hem de *Kitâbu't- Tevhîd*'inde inceleyerek hikmet ile ilişkilendirir.⁴⁹ Şefâat, âhirette günâhkâr mü'minlerin Hz. Peygamberin ve diğer salih kulların aracılığı ile Allah tarafından affedilmesi, itaatli mü'minlerin de yüksek mertebelere ermeleri için Peygamber vesair büyük zatların Allah'tan niyaz ve istirhamda bulunmalarıdır.⁵⁰ Mâtürîdî'ye göre kişi günâh işleyerek değil, iyiliklerin yapılması vesilesiyle şefaate hak kazanır. Allah'ın razı olduğu kimselerin yani melekler, peygamberler, şehitler vs. Allah'ın izniyle şefaate hakkı olacaktır.⁵¹ Şefaatin hikmeti toplumsal barışı sağlamasıdır. İnsanlar âhirette kimin hangi konumda olacağını ve bu çerçevede ilâhî affa kimin veya neyin vesile kılınacağını önceden bilemedikleri için birbirlerine karşı daha dikkatli ve daha hassas olma duygu ve davranışını kazanabilirler. Bir diğer hikmeti, Allah'ın yanında değeri ve saygınlığı olan bir insanın yüce Allah'tan bir başka bir insanın günahlarını bağışlamasını veya makamını yükseltmesini istemesidir. Şefâat, Allah'ın günâhkâr kullarına ikrâm etmiş olduğu fazilettir.⁵² İlâhî lütûf, fazilet ve ikrâm konusunda ise Allah'a kimse tahdid koyamaz. Şefaate, hakkında muhtelif deliller ileri sürülen önemli konulardan biridir, Kur'ânî beyanlar ve Rasûlullah'tan nakledilen rivâyetler vardır.⁵³

Âhîret hayatında insanların dünyada işledikleri amellerin, insanlardan sâdır olan küçük ve büyük günâhların yazılı bulunduğu amel defterleri vardır.⁵⁴ İyi amellere mükâfatlar alırlar. İyi amellere şefaate olması akla ve ilâhî hikmete aykırıdır. Dolayısıyla şefaatin günâhkârlar için olması daha uygun olanıdır.⁵⁵ Hadiste de zaten “*şefaatin ümmetinden büyük günâh işleyenler içindir*” denilir.⁵⁶ Şefaatin büyük günâh işleyen mü'min kişiye Allah'ın fazlı, rahmeti hikmet altında mağfireti olduğudur. Rasûllerin, nebilerin, salih kişilerin, babaların çocuklarına, çocukların anne babalarına, akrabaların, öğretmen ve öğrencilerin birbirlerine Allah'ın izni ve hikmetiyle şefaate etmeleri câizdir.⁵⁷

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 360; Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 587.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 587.

⁵¹ Zuhuruf, 43/84, Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IX, 193, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 360-3.

⁵² Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 271, Oral, “*Kur'an ve Sünnette Şefaate*”, s. 2.

⁵³ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 587.

⁵⁴ Ahmet Saim Kılavuz, “*Amel Defteri*”, DİA, İstanbul, 1991, III, 20-21.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 589.

⁵⁶ Ebû Davud, sünnet 20-21, Tirmizi, kıyame 11, İbn Mâce, zühd 37, İbn Hanbel, Müsned, II, 213.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 363, IX, 237, Nesefî, *Tabsıra*, II, 397.

B.1. Şefaât Kavramı

Çift manasına gelen şef kelimesinden türeyen şefâat, bir iltimascı ve aracı ile müracaat etmek, affını istemek, dilek dilemek ve yardım etmektir.⁵⁸ İstılâh olarak şefâat, “*afv için vesile olmak, birinin bağışlanmasına delâlet etmek, borçlunun lehinde tavassutta bulunma, birinin hâceti için bir hükümdara niyazda bulunmak, Allah'tan günâhkâr bir kimsenin afını dilemek, bir kimsenin bağışlanmasına tavassut etmek, rica ve istirhamda bulunmak, birinin suçunun bağışlanmasını veya dileklerinin yerine getirilmesini sağlamak için o kimse ile diğer şahıs arasında yapılan aracılık*”⁵⁹ tır. Kelime özellikle "Allah katında yapılan aracılık"⁶⁰ anlamındadır. Bazı müfessirler âyetlerde geçen şefaati, 6 değişik şekilde gruplandırmışlardır;⁶¹ *Birincisi*, kıyamet günü hiçbir kimsenin başka bir kimse namına bir şey edemeyeceği yani şefaata yapamayacağıdır.⁶² *İkincisi*, şefaatin ancak Allah'ın izniyle olduğu ve onun izni olmaksızın kimsenin şefaata etmeye cesaret ve kendisinde kuvvet bulamayacağıdır.⁶³ *Üçüncüsü*, iyi ve kötü bir şeye aracılık etmek, şefaatte bulunmak manasını ihtiva eder.⁶⁴ *Dördüncüsü*, kıyamet gününde kötülerin Allah'tan başka ne bir şefaatacılığı ve ne de onlara yardım edecek sadık bir dostları olduğunu beyan eder.⁶⁵ *Beşincisi*, Allah'tan başka mabud edinen ve onların kendileri için şefaata edeceğini söyleyen kâfirlerin bu zannını reddeder ve o putların şefaata edemeyeceğini belirtirler.⁶⁶ *Altıncısı*, meleklerin şefaati ve mahiyetinden bahseden âyetlerdir.⁶⁷

⁵⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II, 334; İsfehânî, Müfredât, Şfa Maddesi, s.263.

⁵⁹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II, 334, Mustafa Alıcı, "Şefaata", DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII, 411; Fikret Karaman, "Şefaata", Dinî Kavramlar Sözlüğü, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 614.

⁶⁰ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II, 334 vd.

⁶¹ Beyzavi, Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil, I/210, Bkz, Abdullatif Harputî, Tenkîhu'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm, (Sadeleştiren:F.Karaman-İ.Özdemir), T.D.V. yayınları Elazığ Şubesi, Elazığ 2000, s.282-3., İsmail Hakkı Bursevi, Ruhü'l-Beyân, I, 220, Elmalılı, Hak Dini, I, 405, Osman Oral, "Kur'an ve Sünnette Şefaata", Kayseri, 1991, s. 2-10.

⁶² Bakara, 2/48, 123, 254.

⁶³ Bakara, 2/255, Yunus, 10/3, Meryem, 19/87, Tâhâ, 20/109, Sebe, 34/23, Nebe, 78/38.

⁶⁴ Nisa, 4/85.

⁶⁵ Şuara, 26/100, Secde, 32/4, Mü'min, 40/18, A'raf, 7/53.

⁶⁶ En'am, 6/94, Yunus, 10/18, 70, Rum, 30/13, Yasin, 89/23, Zümer, 39/43, Zuhuf, 43/86.

⁶⁷ Enbiya, 21/29, Necm, 53/26.

Şefaât, “şefaât-ı hasene” ve “şefaât-ı seyyie” olarak ayrılır.⁶⁸ Şefaât-i hasene, müslümanın hakkı gözetilen, kendisinden şer uzaklaştırılan, ona iyilik sağlanan, Allah’ın rızasından başka hiçbir şey beklenmeyen ve rüşvet alınmayan şefaattir. Şefaât-i seyyie ise Allah’ın rızası olmadığı, aksine kızdığı yardım çeşididir.⁶⁹ Bir diğer tarife göre şefâat, hürmetli birinin yanında bir diğeri hesabına rica ve niyaz ile yardım ederek onu düzenli hale getirmek, birinin bağışlanmasına delâlet etme, diğer bir ifade ile bir kimsenin bağışlanmasını istemek veya bir kimsenin başka bir kimse için iyilik yapmasını ve zarardan vazgeçmesini rica etmek, dünya ve âhiret işleriyle ilgili hususlarda bazı hata ve günâhların cezalandırılmasından vazgeçilmesi için talepte bulunmaktır.⁷⁰ Hadislerde de bu manada geçmektedir: “Şefaâtimi ümmetimin büyük günah sahipleri için sakladım.”⁷¹ Hz. Peygamber, kızı Hz. Fatıma’ya hitaben “Ey Fâtıma! Amel et! Bilhassa beş vakit namazını vaktinde kıl. Şurası muhakkak ki ben Allah’ın azabından bir parçasını bile senden defedemem” diyerek peygamberin şefaatine güvenip farzlarda ihmalkârlık gösterilmemesini ister.⁷² Hadis âlimlerinin şefâatı beş kısma ayırdıklarını buna göre manalandırdıklarını da görmekteyiz; *Birincisi*, Rasûlullah'a has olan şefâat; bu, kıyâmet günü Mevkif denen hesap bekleme yerinin korkusuna karşı rahatlama ve hesabın te'ciline müessir olan şefâattir. *İkincisi*, bir kısım mü'minlerin hesap görmeden Cennete girmelerinde müessir olan şefâat; bu da Rasûlullah'a verilen bir şefâat yetkisidir. *Üçüncüsü*, günâhkârların Cehenneme girenler hakkındaki şefâatı; Rasûlullah'ın, meleklerin, mü'min kardeşlerinin şefâatıyla ateşten çıkmalarıdır. *Dördüncüsü*, ateşe girmeleri vacip olanlara karşı şefâat; bu şefâatı Hz. Peygamber'in istediği ve Allah'ın dilediği kimseler yapacaktır. En büyük şefâatçının Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğudur. *Beşincisi*, Cennete gidenlerin cennetteki derecelerinin yükselmesi için şefâattir..⁷³

Kur'ân ve hadislerde geçen şefâat, birçok manasının yanında özetle bir iltimasçı ve aracı ile müracaat etmek, dilek dilemek ve yardım etmektir. Daha çok Allah'tan günâhkâr bir kimsenin affını dilemek, rica ve istirhâmda bulunmak, birinin suçunun bağışlanmasını veya dileklerinin

⁶⁸ Nisa, 4/85.

⁶⁹ Bursevi, Ruhu'l-Beyân, II, 249, Alıcı, "Şefaât", DİA, XXXVIII, 411.

⁷⁰ Topaloğlu-Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, s. 287, Bağçeci, Peygamberlik ve Peygamberler, s. 310.

⁷¹ Tirmizi, Kıyame 11, Ebû Davud, Sünne 20.

⁷² Buhâri, vesaya 12, tefsir 26, Nesai, vesaya 6.

⁷³ Canan, Hadis Ansiklopedisi, XIV, 204, Alıcı, "Şefaât", DİA, XXXVIII, 411, İlyas Üzümlü, "Makam-ı Mahmud", DİA, İstanbul, 2003, XXVII, 413.

yerine getirilmesini sağlamak için o kimse ile diğer şahıs arasında yapılan aracılık manalarında kullanılır. Kelime özellikle "*Allah katında yapılan aracılık*" anlamındadır.

B.2. Büyük Günah Ve Şefaatin Hikmeti

Günâhları büyük ve küçük günâh diye ayırmak Kur'ân'ın bir tasnifidir.⁷⁴ Farsça günah-cünah kelimesi, *suç, meyletmek, yönelmek, anlamında, dini hükümlerce suç sayılan, herkesin vicdanını inciten iş ve sorumluluk* manasındadır.⁷⁵

Bir iç çöküntü, bir terslik ve fitratla zıdlaşmadır. Hadisin ifâdesiyle "*İyilik, güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir.*"⁷⁶ Günâh, içi rahatsız eden şey, itaat etmeye taban tabana zıt olan isyanın başkaldırmanın çeşitli yolları, kaynakları olan günâh, insanın şeytana uyarak yaptığı ve arzusunda fani olduğu, dünyada ve âhirette cezasını çektiği, bütün mükemmellikleri fesada uğratan, Allah'a inkıyada muhalif olan ve Allah ile kul arasındaki perdeyi, maniyayı kuvvetlendiren her fiildir.⁷⁷ Allah'ın yasakladığı dinin çirkin görüp, zararlı saydığı Kur'ân ve sünnette açıkça belirtilen işlerdir. *Kebâir, kebaire'l-ism, zunüb* kelimeleri büyük günâhları gösterirken, *seyyie, lemem* kelimeleri de küçük günâhları gösterir.

İbn Abbas (v.68/687)'a göre, büyük günâh, Allah'ın yasak ettiği, isyan demek olan, Allah katında azâbla, lânetle veya gazâbla hükmünü bildirdiği her fiil büyük günâhtır.⁷⁸ Günahlar daha çok şu terimlerle incelenir; İsm (helâl ve mübah olmayan, kalbi inciten, başkalarının bilmesinden hoşlanılmayan), Zenb (rezil ve alçak olan), Ma'siyet (itaatsiz ve âsî olmak), Cürm (en ağır günâh), hata (kasden veya kasıtsız günâhlar), Seyyie (ayıp, kusur), fahişe (gâyet çirkin günâh, yüz kızartıcı iş ve söz), Kabiha (çirkin, kötü şey), Zelle (ayak sürçme, söz ve fiilde hata), Fısk (kabuktan çıkmak, din hadlerini çiğnemek), fucur (başkalarının bilmesi istenmeyen), cürm (en

⁷⁴ Nisa, 4/31, Necm, 53/32.

⁷⁵ İsfehânî, Müfredât, "zenb", "hata", maddeleri, Tehânevî, Keşşâf, I, 401, 507, 510, Harman, "Günah", DİA, XIV, 278, Ali Köse, "Günah", DİA, İst, 1996, XIV, 285, Gölcük-Toprak, Kelâm, s.121 vd.

⁷⁶ Müslim, birr 5, 15; Tirmizi, zühd 52; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 182, 227; V, 251-2.

⁷⁷ Harman, "Günah", DİA, XIV, 278, Tehânevî, Keşşâf, I, 401, Dihlevi, Huccetullahi'l-Beliğa, I, 121.

⁷⁸ Şevkani, Fethu'l-Kadir, I, 458.

ağır günâh), Sağire (küçük günâh) Kebire (büyük günâh) vb.⁷⁹ Büyük günâh şirk hariç kul hakkına giren günâhlardır.⁸⁰ Allah'a şirk koşmak, anne-baba hakkına riâyetsizlik, cana kıymak, yalan söz, yalancı şahitlik, sihir-büyü yapmak, fâiz ve yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftira etmek, Beytu'l-Haram'da günâhı helâl saymak, kişinin ana ve babasına sövmesi büyük günâhlardandır.⁸¹

Mâtürîdî'ye göre, büyük günâhları işlemek, insanı imândan çıkarmaz. Tövbe etmeden ölse bile cehennem de temelli kalmaz. Allah, kendisine ortak koşmak dışında hata sebebiyle ve istemeyerek işlenen bütün günâhları afedebilir, görüşündedir.⁸² Haricîlere itiraz ederek imânı olmasına rağmen günâhkâr müslümanın temelli Cehennemde kalacağı görüşünü Zilzâl sûresinin 7. âyetine istinâden kabul etmez.⁸³ Mâtürîdî, “*Ey mü'minler, mutluluğa ermeniz için hepiniz tövbe ederek Allah'ın hükmüne dönün*”⁸⁴ ve “*Ey İnananlar! yürekte tövbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün*”⁸⁵ âyetlerini öne sürerek Allah'ın onlarda imânın varlığına rağmen, tövbe etmeyi emrettiğini ve günâhlarını bağışlayacağını haber verdiği işâret eder.⁸⁶ Dikkat edilirse bu âyetlerde, hem tövbe etmeksizin bağışlanmayacak günâhlardan biriyle imânın varlığını yok eden Mu'tezile'ye hem de günâh işleyenleri kâfirlerden ve müşriklerden sayan Hâricîlere karşı cevap vardır⁸⁷ ve onların bu fikirleri kişide imân buldukça mümkün değildir. Herhangi bir günâh ile imân yok olmaz ve günâhlardan affedilmemiş olan bir şey, tövbe ile bağışlanır. “*Ey İnananlar! yapmadığınız şeyi niçin yaptık dersiniz*”⁸⁸ âyetini örnek olarak verir ve buradaki “*Niçin yaptık dersiniz*” cümlesine dikkati çekerek, Allah'ın bu sözü onların günâh işlemlerinden önce söylemiş olması imkânsızdır,⁸⁹ der. Allah'ın hükmüne göre bunlara bir azâb

⁷⁹ Harman, “Günah”, DİA, XIV, 278, Ali Köse, “Günah”, DİA, İstanbul, 1996, XIV, 285, Gölcük-Toprak, Kelâm, s.121 vd.

⁸⁰ Gazâlî, İhyâ, IV, 25-26.

⁸¹ Buhâri, vesâya 23, Müslim, imân 36.

⁸² Mâtürîdî, Tevhid, s. 521.

⁸³ Mâtürîdî, Tevhid, s. 518, 523.

⁸⁴ Nur, 24/31.

⁸⁵ Tahrim, 66/8.

⁸⁶ Mâtürîdî, Tevhid, s. 522.

⁸⁷ Mâtürîdî, Tevhid, s. 523, 535.

⁸⁸ Saff, 61/2.

⁸⁹ Mâtürîdî, Tevhid, s.533.

vardır. İnanmış oldukları halde bağışlanması gereken bir günâhı işledikleri için, böyle bir hitâbla karşılaşmışlardır.⁹⁰ Günâh işledikleri halde Allah onlara “imân edenler!” diye hitab etmekle, günâhın îmânı alıp götürmeyeceğini göstermiş oluyor, demektedir.⁹¹

Mu'tezile ve Haricilere göre büyük günâh işleyenlerin affına hükmetmesi Allah için câiz değildir. Bilâkis onları ebedi cehenneme koymalıdır. Çünkü Allah büyük günâh işleyenleri ebedi cehenneme koymakla tehdit etmiş ve onların ebedi olarak cehennemde kalacaklarını haber vermiştir. Eğer onlara şefaet edilirse Rablerinin izzetinden dolayı bağışlanmaya nâil olmuş olurlar. Böyle olunca Allah vaidine muhalefet etmiş ve verdiği haberi tekzip etmiş olur. Bu iddialarını da şu âyetleri delil gösterirler: “İlkin sizi yarattığı gibi tekrar ona döndürüleceksiniz. Allah insanlardan bir takımını doğru yola erdirdi, fakat bir takımını da sapıklığı hak etti”⁹² Âyete göre onlara (hidâyete erdirdirilmiş olanlara) azap gönderilse de onlara ulaşmaz Bu yüzden onlara azap edilmesi de câiz değildir. Ayrıca onlar, şu âyetleri şefaatin olmayacağına delil olarak kullandılar: “Şimdi artık bizim için ne şefaatchilerimiz var”⁹³ Bu âyete göre her kişi için kıyamet gününde şefaet amellere göre olacaktır. Kimin amelleri iyi ise kurtulur, kimin amelleri de kötü ise o azap görür.⁹⁴ “Ey İnananlar, ne alışverişin ne dostluğun ne de şefaatin olmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızktan harcadın.”⁹⁵

Mâtürîdî'ye göre “eğer bu âyetlerden hareketle şefaatin yok edilmesi gerekirse, şu âyetlere göre de şefaet ispat olunur: “Allah'ın rızasına ulaşanlardan başkasına şefaet edemezler. Onlar Allah'ın korkusundan titrerler.”⁹⁶, “O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.”⁹⁷ Çünkü bu âyetler Allah'ın bazıları için şefaata izin vereceğine delillerdir.⁹⁸ Dolayısıyla onların şefaati nefy için kullandıkları âyetlerin kâfirler için olduğu sabittir. Allâh, kullarından büyük günâh işleyenleri rahmetiyle bağışlar. Ayrıca, resûllerin,

⁹⁰ Mâtürîdî, Tevhid, s.534.

⁹¹ Tunç, Sistemâtik Kelâm, s.85-86.

⁹² Âraf, 7/29-30., Kâdî Abdulcebbâr, Tenzihü'l-Kur'ân Ani'l-Metain, Beyrut, trs., s. 147 vd.

⁹³ Şuara, 26/100., Kâdî Abdulcebbâr, Tenzihül-Kur'ân, s. 45 vd.

⁹⁴ Mâtürîdî, Tevhid, s.536-7.

⁹⁵ Bakara, 2/123.

⁹⁶ Enbiya, 21/28.

⁹⁷ Tâhâ, 20/109.

⁹⁸ Mâtürîdî, Tevhid, s.537.

nebîlerin, babaların, oğulların, hocaların, talebelerin ve diğere seçilmiş kimselerin şefâat etmesine de izin verir. Mu'tezile, büyük günâh işleyenlerin şefaati ile bağışlanmasının mümkün olmadığını iddialarına karşılık Ehl-i Sünnet âlimleri cevaben “*Artık şefaati edenlerin şefaati onlara bir fayda sağlamaz*”⁹⁹ âyetini zikrederek, şefaati edilmeyecek kimselerin kâfirler olduğunu söylerler. Mâtürîdî de “*bize göre günâh ehline şefaati vardır*” diyerek günâh sahiplerine îmân sahibi oldukları için şefaatin olduğunu açıklar.¹⁰⁰

Mâtürîdî âlimlerinden Nesefî (v.508/1115), “*Eğer kâfirlerden başkası için de şefaati olmasaydı bu âyet “kâfir” lafzıyla tahsis edilmeydi*”¹⁰¹ der. Cehennemden çıkarılması konusunda muhtelif lafızlarla rivâyet edilen birçok hadisin olduğunu bu hadislerin bazılarında “onlar ateşte temizlendikten sonra çıkarlar”, bazılarında ise “hayat nehrine atılır ve yeniden doğarlar”, bir kısım hadislerde ise “ateşten çıkarılanlar ‘ya Hannân ya Mennân’ derler” şeklinde ibârelerin bulunduğunu da söyler.¹⁰² Şefâat, aslında günâhkârlar içindir. Günâhsızların buna ihtiyacı yoktur. Allah, Hz. Peygamber'e bir lütûf ve ihsan olarak, âhirette günâhkâr mü'minlere şefâatta bulunma salâhiyeti bahşetmiştir. Büyük günâh işleyenler, müslüman olup imândan çıkmış değillerdir. Allah'ın varlığına ve birliğine inandıklarına ve bütün îmân esaslarını kabul ve tasdik ettiklerine göre elbette âhirette Peygamberin şefâatine nâil olacaklardır. Şefâat, âhirette insanların en ihtiyaç duyacakları şeylerdendir. Mâtürîdî, kabul ve reddedenlerin görüşlerini zikrederek yanlılığını delilleriyle uzun uzun anlatır,¹⁰³ meleklerin şefaati âyetlerle¹⁰⁴ açıklar,¹⁰⁵ şefaati Allah'ın hikmeti ve lütûfu olduğunu da belirtir.

Mâtürîdî'ye göre Allah günâhkâr müminleri iki şekilde affedilmeye layık kılmıştır. *Birincisi* dünyada şeytana itaat ve ibâdetle bulunma vasfını onlara nisbet etmemesi. *İkincisi* de günâhkâr kuluna bağışlanma ve affedilme ümidini telkin etmesidir. Çünkü kul isyan halinde bile şeytana düşman olmayı tercih etmiş ve âlemlerin rabbinin rahmetini ummuştur. Keremi ve

⁹⁹ Müddesir, 74/48.

¹⁰⁰ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehl-i Sünne, II, 236.

¹⁰¹ Nesefî, Tabsıra, II, 397.

¹⁰² Nesefî, Tabsıra, II, 398.

¹⁰³ Mâtürîdî, Tevhid, s. 587-598; Te'vilâtü'l-Kur'ân, III, 362, IX, 168.

¹⁰⁴ Enbiya, 21/27-28.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, Tevhid, s. 589, Te'vilâtü'l-Kur'ân, III, 362, IX, 168.

cömertliği ile bilinen Rabbin O ki kullarına lütuf ve ihsanlarının kendilerinden hiçbir zaman eksik olmayacağını kazandırmıştır. Bu nimetine karşılık en büyük şükür O'na!¹⁰⁶

Nesefî'ye göre kabir azabı, kâfirler ve günahkâr mü'minler içindir. Şefâat ise aklen ve naklen sabittir. Allah'ın kullarına rahmetidir.¹⁰⁷ Şefaât, peygamberlerin ve meleklerin mü'minlerin hak ettikleri sevabı, Allah'tan lutfuyla ziyadeleştirmesini istemeleridir.¹⁰⁸ Başkasının izniyle değil, ancak Allah'ın izniyle şefaât edilebilir. Allah'ın peygamberlere, meleklerle ve velilere iyilik olarak ve onların kendi nezdindeki şereflerini duyurmak için şefaât etmelerine izin vermesi, O'nun rahmet ve fazlındandır.¹⁰⁹ Büyük günâh işleyen ne kâfir, ne münâfik olur, imândan çıkmaz. Şefaât, günâhkâr mü'minlere Allah'ın hikmeti gereği vardır.¹¹⁰ Âhiret hayatı ebedidir. Şefaât hikmet gereği büyük günâhkârlar içindir.¹¹¹ Dünyada iken iyi ile kötü arasında tam bir ayırım mümkün olmadığına göre, bu ayırımın âhirette olması gerekir. Ayrıca mü'minin cehennemde, kâfirin de cennette ebedî kalması yaratıcının hikmeti gereği zulümdür. Çünkü zulüm, bir şeyi âit olmadığı yere koymaktır. Yani iyi insanlara kötülük, kötü insanlara da lütûf, bir şeyi âit olmadığı yere koymak anlamına gelir. Hâkim Allah'tan böyle şeyler olmaz. Zâlimlik Allah için muhaldir. Mülk sahibinin mülkünde dilediği şekilde tasarrufu ise ancak hikmete uygun şekilde mümkün olabilir. Hikmete uygun olmadan mülkte yapılan tasarruf sefeh olarak nitelendirilir. Ayrıca büyük günâh işleyen aynı zamanda Allah'ın azabından korkma, rahmet umma, O'na güvenme gibi özellikleriyle bir nevi Allah'a itaati sergilediğinden şefaati hak edebileceği anlaşılmaktadır. Mâtürîdî, “Allah şirki asla affetmez”¹¹² âyetini bağışlanma ihtimâli bulunan ve bulunmayan günâhları birbirinden ayırmaya yönelik olduğunu söyler. Şâyet küçük günâhlara şefaât var, büyük günâhlara şefaât yok, affolmayacak denilirse âyette “bağışlamaz” diye şirk kavramının belirlenmesi bir anlamı kalmaz ve mağfirete konu teşkil eden günâh muhatapça meçhul kalır.¹¹³ Bu bağlamda Mâtürîdî'ye göre şirk hariç diğer büyük

¹⁰⁶ Mâtürîdî, Tevhid, s. 594.

¹⁰⁷ Nesefî, Bahrû'l-Kelâm, s.38-46, Nesefî, Tabsıra, II, 397-403.

¹⁰⁸ Nesefî, Tabsıra, II, 397-403.

¹⁰⁹ Nesefî, Bahrû'l-Kelâm, s.151.

¹¹⁰ Sabuni, el-Bidaye, (Mâtürîdiye Akâidi), s.185 vd,

¹¹¹ Razi, el-Muhassal, (Terc. Hüseyin Atay, Kelâma Giriş), Ankara, 1978, s. 52.

¹¹² Nisa, 4/48.

¹¹³ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 591.

günâhlar için şefaât sözkonusu olmaktadır. Mü'minlerin de birbirlerini affederek şefaât imkânı da vardır.¹¹⁴ Mâtürîdî, “insanların bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemde, kitabı sağından verilen, solundan verilen, mü'min ve kâfir” olarak âhirette gruplar olarak ayrılacağını anlatır. Bu sınıra ulaşmayanların davranışlarına vaidleri dört manaya gelebileceğini şöyle yorumlar:

1-Sözü edilen kötü halleri tercih etmekten sakındırma amacı.

2-Vaidin içerdiği hususlar başka iyilikleri olmasaydı günâhlarının cezasını oluşturacağı manasında.

3-Makbul olan bazı davranışları sebebiyle hikmeti çerçevesinde Allah'ın affetmesi veya iyilerin, haklarındaki şefaâtini kabul buyurması.

4-Bazı iyilikleri sebebiyle veya şirk dışındaki günâhlı miktarınca azap edilmesi yoluyla kusurlarının örtülmesi. Bütün bu alternatiflerde gerçekleştirdiği iyi fiiller sebebiyle kişinin mükâfatı söz konusudur. Dünyada iken rabbinin taatine muvaffak kılınması ve bu konumda son nefesini vermesi şeklindeki ilâhî lutûf ve nimete mazhar olması sayesinde.¹¹⁵

Mâtürîdî'ye göre, günâhında ısrarlı olmayan kimse ise dönüş yapmış ve pişmanlık duymuş demektir, bu durumda da tövbesi sebebiyle bağışlanmış olur, zaten günâhlar tövbe ile bağışlanır. Halbuki küçük günâh, büyük günâh ayırımı “Allah kendisen ortak koşulması günâhını bağışlamaz”¹¹⁶ ve “Yasaklandığınız büyük günâhlardan sakınırsanız”¹¹⁷ âyetleriyle gerçekleşmiştir. Nihai gerçeği Allah bilir, murâd-ı ilâhî şöyle olmalıdır: Şirk ancak tövbe ile bağışlanır, diğer günâhlar ise Allah'ın lütfuyla bağışlanabilir yahut da işlenen sevaplar sayesinde örtülür. Konunun mantığı bu takdirde yerine oturmuş olur ve Kur'ân'ın küçük-büyük ayırımı da bir anlam kazanır.¹¹⁸

Mâtürîdî'ye göre, büyük günâh işleyenin ebedi cehennemde kalacağı, ona şefaatin fayda vermeyeceğini ve küçük günâhlardan ötürü de azabın gerçekleşmeyeceğini savunanların bu

¹¹⁴ Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, III, 363.

¹¹⁵ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 598.

¹¹⁶ Nisa, 4/48.

¹¹⁷ Nisa, 4/31.

¹¹⁸ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 542.

görüşleri doğru kabul edildiğinde, Kur'ân ve hadislerin, ilâhî lütûf ve hikmet çerçevesinde beyan ettikleri bağışlama müjdeleri ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, ilim ehlinin Allah'ın rahmetine yönelik fitrî ümitleri yok olmaktadır. Ayrıca Peygamber'in şefaatine ümit bağışlamış Müslümanların duâsı da geçersiz hale gelmektedir.¹¹⁹ Mâtürîdî'ye göre büyük günâh sahipleri günâhları kadar azaba çarptırılırlarsa hikmet açısından adâletin gereği sayılır. Büyük günâh işleyenlere şefaate dileme, duâ ve niyazı adâletin ve hak talep etmenin gereği değil, ilâhî lütuf ve kerem sayesinde kabule şâyân olur.¹²⁰ Mâtürîdî, büyük günâh işleyenin ceza miktarı beyan edilmediğini, Allah işlenen kötülükleri sadece misliyle cezalandıracağını haber verdiğini söyler. Şirkin ve inadi direnişin cezai karşılığı ebediyen cehennemde bırakılmak olduğunu belirtir.¹²¹ Şirkin misli cezasının hikmeti gereği ebediyen cehennemde kalmak olduğunu,¹²² bu günâhın aşağısında olan günâhların da ebedi cehennemde kalmak olursa ilâhî hikmete uymayacağını, hikmeti gereği şefaatin olduğunu söyler.¹²³ Çünkü Allah¹²⁴ günaha hikmetinin gereği misliyle, iyiliğe on misli verilmesi ikrâm ve fazilet yönüyledir, Şirk günahların en büyüğü olduğundan hikmeti gereği karşılığı cehennemdir.¹²⁵ Günâh sahibini şefaate veya başka sebeplerle affetmesinin hikmeti Mâtürîdî'ye göre şunlar olabilir:

“Şirkten başka kalan büyük günâhlardan birini işlemek sûretiyle Allah'a asi olan bir kimse, isyan sırasında mutlaka bazı taatler de gerçekleştirmektedir. Meselâ azap korkusu, Allah'ın gazabını celbetme endişesi, rahmetini umma ve keremine güvenme hissi gibi. Bunlar o tür sevaplardır ki, nefsânî arzuların baskısı, öfkenin ve benzeri faktörlerin etkisi altında kalan kişinin işlediği masiyetle karşılaştırılacak olsa, kazandığı hayrın işlediği şerre galip geleceği şüphesizdir. Dolayısıyla böylesinin yaptığı iyiliğin sağlayacağı yarardan mahrum bırakılıp şerrinin cezasına çarptırılması isabetli değildir. Allah'ı inkâr eden veya O'na ortak koşan kimsede ise iyilik ve hayır vasfını taşıyan bir durum yoktur, çünkü böylesi O'nun varlığını

¹¹⁹ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 587.

¹²⁰ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 590.

¹²¹ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 543.

¹²² Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, IV. 335.

¹²³ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 543.

¹²⁴ En'am, 6/160.

¹²⁵ Te'vilâtü Ehli's-Sünne, IV, 335.

benimsemekte, emrini ve yasağını inkâr etmektedir. Bu sebeple onun ilâhî rahmeti umma ihtimâli bulunmamakta ve azabın sürekli oluşu Allah'ın lütuf ve keremiyle çelişki oluşturmamaktadır."¹²⁶

Mâtürîdî, Hakîm, Kerim, Rahim ve lütûfkarlıkla nitelenen Yaratıcının hikmeti gereği inanan günâhkâr kulu için af yolunu tercih ettiğini söylemektedir. O'na göre hikmetin iki şekli vardır. Birincisi adl, ikincisi de fazldır. Allah'ın güç yetirdiği lütûfkârlığın sonu yoktur.¹²⁷ Şefaati de hâkim olan yaratıcının fazlındandır. Dolayısıyla O'nun fazlına kimse tahdid koyamaz. Cehaletle yapılan ameli eğer ölmeden önce tevbe ederse Allah'ın bağışlayacağını söyler,¹²⁸ âyette¹²⁹ cehl, tevbe, rahmet birlikte geçer. Tevhid ehline Allah'ın izni ve fazlıyla şefaati olunabileceğini açıklar.¹³⁰ Anlaşıyor ki âhirette şefaati, şefaati edecek kimselere değil, öncelikle Allah'ın hoşnud olup olmamasına sonra da iznine bağlıdır. Öyleyse mü'min, öncelikle Allah'ı razı etmeye çalışmalıdır. Şefaati hak etmek için dünyada Allah'ın rızasını kazanmak birincil şarttır. Çünkü Allah mülkünde, yönetiminde hâkimdir, egemendir, dipdiridir. Dolayısıyla âhirette şefaati hak etmek için dünyada şefaati hak edecek ameller de yapmak gerekir. Akl-ı selim sahibi olan kimse, şefaatin ilk şartı olan Allah'ın rızasını kazanmaya bakmalıdır. Günâhkâr mü'minlere şefaatin olabilmesi için, Allah'ın rızasının olması da şarttır. Şefaati kabul etmeyen veya kısmî kabul edip değişik yorumlayan görüşlere karşı şefaati âyet ve hadislerin ışığında hikmet merkezli açıklayan Mâtürîdî'ye göre Allah'ın lütufu, hikmeti, rahmeti gereği büyük günâh sahiplerindedir. Kanaatimizce bu görüş Allah'tan afv ve merhametinden ümidin kesilmemesi prensibine de uygun düşmektedir. Mâtürîdî'ye göre şirkin misli cezasının hikmeti gereği ebediyen cehennemde kalmak olduğunu, bu günâhın aşağısında olan günâhların da ebedi cehennemde kalmak olursa ilâhî hikmete uymayacağını, hikmeti gereği şefaatin olduğudur. Şefaati, tıpkı tövbe gibi, sapkınlık ve günah yolunun yarısında günahları terk edip, ardından ömrünün geri kalan bölümünü Allah yolunda tüketebilecek kimseler için bir ümit ışığıdır. Çünkü günâhkâr bir insan, sınırlı koşullarda şefaatinin şefaatine nâil olabileceğini hissedecek olursa, bu sınırı korumaya ve daha ileri gitmemeye çalışır. Allah'ın rızası olmadan hiçbir tür şefaatin olmayacağı düşüncesiyle imânı da

¹²⁶ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 579.

¹²⁷ Mâtürîdî, Tevhîd, s. 192.

¹²⁸ En'am, 6/54, Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's Sünne, IV, 95.

¹²⁹ En'am, 6/54.

¹³⁰ Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's Sünne, IV, 7.

pekişir. Mâtürîdî'ye göre büyük günâh işleyen mü'minlere şefaât, Hakim Allah'ın hikmeti gereği rahmetidir. Neseî'nin deyişiyile "hikmet altında mağfireti"dir.

B.3. Amellerin Ve Hz. Peygamber'in Şefaatinin Hikmeti

Kur'ân'da iyi amelin gerekliliği ve faydası, kötü amelin zararı ve yanlışlığı üzerinde ısrarla durulmuş, mü'minler her fırsatta îmân ve salih amele teşvik edilmiştir.¹³¹ Mâtürîdî, hayra vesile olan yapan gibidir, şefaati olur, şerre vesile olan da ondan payını alır,¹³² âyeti ile iyilik ve kötülüklerin kişiye yararı ve zararı olabileceğini söyler ve "*hayra vesile olan yapan gibidir*"¹³³ hadisini de zikreder. Bilindiği gibi canlı cansız tüm varlıkların hareketlerine fiil denir ama amel ise sadece insanların bilinçli davranışlarını içerir.¹³⁴ Zulme uğrayan kardeşine yardım etmek iyi şefaât, fesada, kötülüğe yardım etmek de kötü şefaata örnek olduğu, sosyal ilişkilerde rütbe, makam, nüfûz vb. gibi konumlarda diğer varlıklara yardımın yani şefaatin karşılığının dünyada ve âhirette olacağıdır. Yardım ve şefaatte önder olan Peygamberlerin ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mü'minlerin günâhkârlarına ve büyük günâh işleyenlere şefaât etmeleri haklıdır.¹³⁵ Bunun da hikmeti peygamberlerin sünnetlerine teşviktir. Allah'ın izniyle herkesin şefaât edebileceği, ancak şumülü, ihatası ve keyfiyeti itibarıyla bir ölçüde herkesi alâkadar eden Şefaât-ı Uzma sahibi Hz. Muhammed'dir. "Makam-ı Mahmûd" yani Rasûlullah'a şefaât yetkisinin Allah tarafından verilmesidir.¹³⁶ Mâtürîdî'ye göre Makam-ı Mahmud'u namaz, oruç, zekât vb. gibi ameller ve en yüce ahlâkla dünyada elde etmiş, âhirette övülen makam sahibi Rasûlullahtır.¹³⁷

Tevbe ve Allah yoluna uyanların amelleri sebebiyle şefaati hususu Mâtürîdî'nin kabul ettiği hususlardandır. Tövbenin kavram olarak Kur'ân'da mevcut olması, günâh işleyenlerin sevap

¹³¹ Ra'd, 13/29, Talak, 65/11, Casiye, 45/15, Âl-i İmrân, 3/30, Secde, 32/12.

¹³² Nisa, 4/85.

¹³³ Müslim, imaret 133, Tirmizi, ilim 14, Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, III, 359-61.

¹³⁴ Isfehânî, Müfredât, s. 519, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 475.

¹³⁵ İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Fıkh-ı Ekber, Aliyyül Kari Şerhi, s. 231.

¹³⁶ Buhâri, tevhid 36, 19, 37, rikâk 51, Müslim, imân 322, 327, Tirmizi, kıyamet 11; Alıcı, "Şefaât", DİA, XXXVIII, 411; Üzüm, "Makam-ı Mahmud", DİA, XXVII, 413.

¹³⁷ İsra, 17/79, Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, VII, 96, "Makam-ı Mahmûd"dan sorulduğu ve Hz. Peygamber'in de "bu şefaattir" diye cevap vermiştir. Buhâri, zekât 52, Tirmizi, tefsir (İsra) 18.

işleyerek günâhlarının bazısından kurtulabilecekleri ilkesi,¹³⁸ büyük günâh sahibi müminlere tövbe edilmesinin tavsiye edilmesi, münâfık ve müşriklere bunun yasaklanması,¹³⁹ büyük günâh sahibinin durumu ile ilgili tartışmalara başka bir bakış açısı getirmektedir. Büyük günâh işleyen günâhkâr ve isyankârdır. Ancak îmân vasfı bunlardan dolayı ortadan kalkmaz. Çünkü Allah şirk dışındaki günâhları bağışlayabileceğini belirtmektedir.¹⁴⁰ Mâtürîdî salih ameller ve şefaati şöyle izâh eder:

“Şefaatin duâ manasındaki âyete gelince ¹⁴¹ evet biz de âyette sözü edilen vasıflara sahip bulunan kimseye meleklerin duâ edeceğini ve böylesine, sâdır olabilecek hata ve günâhlarından dolayı şefaata edileceğini benimseriz.”¹⁴²

Mu'tezile'nin çoğunluğu ve sonraki Eş'ariyye âlimleri amel defterini, Allah'ın, insanların iyilik ve kötülükleri hakkındaki bilgisi şeklinde yorumlamışlar. Mâtürîdiyye ile Selefîyye'nin tamamı ve Eş'ariyye ile Mu'tezile'nin bir kısmı ise keyfiyeti ve mahiyeti bilinmeyen bir amel defterinin varlığını kabul etmişlerdir.¹⁴³ Mu'tezile kelâmcılarından Kâdî Abdulcabbar (v.415/1025)'ın ifadesine göre mîzân, hesap, beden organlarının konuşurulması, kitapların dağıtılması ve ikrâr edilmesi vaciptir. Ona göre terazinin konulması Allah'ın kitabında açıkladığı gibi gerçektir.¹⁴⁴ Ehl-i Sünnet âlimleri, kıyamet gününde hesabın hak olduğunu kabul ederek, amel defterinin hak, meleklerin insanların iyiliklerini ve kötülüklerini bu defterlere yazdıklarını ve kıyamet gününde bunların okunacağına, amellerin dünyada ve âhirette faydasının olacağı kanaatindedirler.¹⁴⁵ Hesapta, bütün kulları sorguya çekip yaptıklarını onlara ikrâr ettirmek, peygamberleri, melekleri ve diğer bazı varlıkları şahit tutarak ileri sürülebilecek mazeretleri ortadan kaldırmak, Allah'ın iyi kullarına karşı lütüfkârlığını gösterip affediciliğini fiilen ispat etmek,

¹³⁸ Ali imrân, 3/193, Furkan, 25/70, Nisa, 4/31, Hüd, 11/114, İyilikler kötülükleri giderir; Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehlî's-Sünne, VI, 191.

¹³⁹ Tevbe, 9/13; Münafikun, 63/6.

¹⁴⁰ Nisa, 4/16.

¹⁴¹ Mü'min, 40/7-9.

¹⁴² Mâtürîdî, Tevhîd, s. 589; Topaloğlu-Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, “Amel”, s.26-7, “Şefaata”, s.287.

¹⁴³ Ahmet Saim Kılavuz, “Amel Defteri”, DİA, İstanbul, 1991, III, 20-21.

¹⁴⁴ Kâdî Abdulcebbar, Şerhu Usuli'l-Hamse, Thk. A.Osman, Kahire, 1988, s.735-736.

¹⁴⁵ Nesefî, Bahru'l-Kelâm, s.38-46; Nesefî, Tabsıra, II, 397-403; Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akâidi, s.230-3; Taftazânî, İslâm Akâidi, s.256; Sâbunî, Mâtürîdiyye Akâidi, s.185-6.

cezalandırıldığı kullarına karşı ise âdil davrandığını ortaya koymak, bu vesile ile itaat eden kullarını aziz kılıp isyankârları zelil kılmak, böylece yaratıkları bekleyen akıbeta dikkat çekerek dünyada yararlı işler yapmaya teşvik edip kötülükten sakındırmak vs. gibi hikmetlerin bulunduğu unutulmamalıdır. Hesabın alenî bir şekilde yapılmasında, tartışmacı bir karaktere sahip bulunan insana¹⁴⁶ dünyada işlediği amelleri açıkça gösterip onun itirazda bulunmasına imkân vermemek, ayrıca göreceği ceza veya mükâfatta herhangi bir haksızlığa uğratılmayacağını, dünyadaki aksine âhiretteki muhasebede hiçbir ihmalin söz konusu olmayacağını, hiçbir tesir altında kalınmayacağını ortaya koymak gibi başka hikmetler de düşünülebilir.¹⁴⁷

Şefaât, Hz. Peygamberin de kabul olan duâsıdır.¹⁴⁸ Demek oluyor ki her peygamber kabul olan duâsını bu dünyada yapmış ama O, âhirete saklamıştır. Şefaât günâhların affedilmesinin tevbe istiğfâr ve azabtan başka bir yoldur. Salih ameller, özellikler namaz, hata ve günâhlardan temizlenme yollarından biridir.¹⁴⁹ Salih amel, sadaka vermek, duâ etmek¹⁵⁰ afva vesile olduğu gibi şefaât de bağışlanma yollarından biri olmaktadır. Hadislerde şefaatin peygamberlere has bir özellik olmayıp, bu ümmetten herkese böyle bir imtiyaz verildiğidir. Meselâ "*Ümmetimden (âlim, şehid, salih) bazıları var, bir (çok kabilelere şamil bir) cemaate şefâat eder, bazıları var bir kabileye şefâat eder, bazıları var bir bölüğe şefâat eder, bazıları da tek bir ferde şefâat eder ve cennete girmelerini sağlar*"¹⁵¹ hadisi bu hakikatı anlatır. Bu özellik, yetki kişinin manevî ağırlığıyla paralellik taşır. Yapılan iyiliklerin de şefâate nâil olacağı belirtilir. "*Şefâatim, ümmetimden büyük günâh işleyenler içindir. Bir adamın ateşe atılması için emir verilir. Giderken (dünyada) susadığı zaman su vermiş olduğu adama rastlar, onu tanır ve ona: "Benim için şefâat etmeyecek misin?" der. Adam: "Sen de kimsin?" diye sorunca: "Ben sana falan gün su içirmedim mi?" der. Öbürü bunu tanır ve (Allah nezdinde) onun lehinde şefâatte bulunur. Adam da böylece geri çevrilir ve cennete gider.*"¹⁵²

¹⁴⁶ Kehf, 8/54.

¹⁴⁷ Emrullah Yüksel, "Hesap", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 240.

¹⁴⁸ "Her peygamberin kabul olan duâsı vardır. Ben de duâmı âhirette ümmetime şefaât için bıraktım." Buhârî, deavât 1, tevhid 31, Müslim, imân 334, Tirmizî, deavât 141; Dârimî, siyer 28, rikâk 85.

¹⁴⁹ Buhârî, mevâkit 6; Müslim, mesâcid 282; Tirmizî, emsal 5; Nesai, salât 7.

¹⁵⁰ Buhârî, ezân 112; daavât 63; Müslim, salât 72; Muvatta, salât 44; Ebû Davud, salât 172; Tirmizî, salât 185.

¹⁵¹ Tirmizî, kıyamet 11.

¹⁵² Tirmizî, kıyamet 11.

Tabiki burada su bir örnektir. Yani su gibi basit bir iyiliğin bile şefaati, faydası olacağı hadiste açıklanmaktadır. Cehennemden çıkacak ümmet, Hz. Peygamber'in şefâatı ile cennete girer.¹⁵³ Cehenneme girildikten, iyice yanıp azab gördükten sonra kendilerine şefâat edilir ve cennet nehirlerine atılır, dağıtılırlar. "Ey Cennet ehli, bunların üzerlerine su dökün" denilir. Bunlar sel yatağında biten bir ot gibi yeniden biterler.¹⁵⁴ Cehennemden şefâat'la çıkan günâhkâr insanın yanık ve azab izlerinin silinip tertemiz olacağı, cennette diğerlerinden farkı kalmayacağı, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yedikten sonra "Muhammed hürmetine beni affet" dediği ve Allah'ın da onu affettiği anlatılmaktadır.¹⁵⁵ Irz, kişinin haysiyet, şeref gibi manevî şahsiyetini ifâde eder. Gıybeti önlemek, ırzını korumaktır. Yüz ise şahsiyeti ifâde eder. Hz. Peygamber müslüman kardeşinin ırzını müdaafaa ederse, Kıyâmet günü Allah onun yüzünden ateşi çevireceğini anlatmış, duâ ederken başında ve sonunda Hz. Peygamber'e salat (duâ ve şefaate isteği) okunmasını tavsiye buyurmuş, duâ'nın sema ile arz arasında durduğunu salat okununca Allah'a yükseleceğini haber vermiştir.¹⁵⁶ Mağaraya girince düşen bir taşın mağaranın ağzını örtmesiyle içeride mahsur kalan üç müslümanın amelleriyle şefaatte bulduklarını görüyoruz. Biri, anne ve babasına yaptığı iyiliği, diğeri, sevdiği amcakisına tam yaklaşacakken Allah'tan korkup geri durduğunu, üçüncüsü de kendine hizmet eden, fakat hizmetinin karşılığını almadan giden bir zatın bu hakkını nasıl nemâlandırıp, sonra da ona teslim ettiğini anlatır ve Allah'a yaptığı salih amellerle şefâatte bulunurlar ve kaya açılır.¹⁵⁷

Anne ve babası ölen yalnız kalmış yetimleri himaye de cennete girmeye vesiledir. Hz. Peygamber "*Ben ve yetimi gözeten cennette şöyleyiz*"¹⁵⁸ deyip sonra parmaklarını yumar ve yetimi görüp gözetene yakın, cennette beraber olacağını müjdeler. "Mü'mine ölümünden sonra amel ve iyiliklerinden lazım olacak olanlar (faydası olanlar) şunlardır. Öğretip yaydığı ilim, geriye bıraktığı salih evlat, miras bıraktığı mushaf, yaptığı mescid, yolcular için yaptırdığı konaklama yeri ve sağlığında, sıhhatli zamanında malından ayırdığı sadaka, işte bunların hepsi

¹⁵³ Buhâri, rikâk 513, Ebû Dâvud, sünnet 23, Tirmizi, cehennem 10,

¹⁵⁴ Müslim, imân 306.

¹⁵⁵ Hakim, Müstedrek, II, 615.

¹⁵⁶ Tirmizi, daavât 66, Ebû Davud, salât 358, Nesai, sehv 48.

¹⁵⁷ Buhâri, icare 12, edeb 5, enbiya 53, Müslim, zikir 27, Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 142-143.

¹⁵⁸ Buhârî, talak 25, edeb 24, Müslim, zühd 42.

ölümünden sonra ona lazım olur."¹⁵⁹ "Allah, salih kulunun cenneteki derecesini yükseltir. Bunun üzerine o: "Ya Rabbi! Bu (yükselme şefâati) nereden (ne sebebiyle)dir? diye sorar. Cenâb-ı Hak ona şöyle der. "Oğlunun senin için yaptığı istiğfâr sebebiyledir."¹⁶⁰ Geride bırakılan ilim, salih evlad, okunan Kur'ân, hayır yolunda yapılan binalar ve sadakaların dünyada olduğu gibi âhirette de şefaati, yardımı, rahmeti, faydası olabilmektedir. Şehit olanlara verilecek mükâfatlara dâir rivâyet edilen bir hadiste "*akrabalarından yetmiş kişiye şefâat etmesine izin verilir.*"¹⁶¹

Cennetlik mü'minler –salihler, şehitler gibi- sırat köprüsünden Cehennem ateşi söndürüldükten sonra girerler. Cennetlikler Cennet'e girdiklerinde: Rabbimiz bize, Cehennem'egireceğimizi vadetmemiş miydin? dediklerinde onlara, "*siz oraya o Cehennem sönmüş iken girdiniz, denilir*"¹⁶² müjdesiyle şehit olanlara da yaptıkları güzel amellerden dolayısıyla canlarını Allah için feda etmelerinden ötürü mükâfat ve fazilet olarak şefaati izni verildiği söylenebilir. Kur'ân'ı okuyanlara ve Kur'ân'a uyanlara¹⁶³ ezânı işittiğinde duâ okuyanlara peygamberin şefâatinin olacağı anlatılır.¹⁶⁴ Üzerine müslümanlardan kendisine bağışlanması için duâ talep eden 100 kişinin namaz kıldığı her ölüye şefâat edilir,¹⁶⁵ Allah'a şirk koşmayan kırk kişi cenazeye katılırsa şefâati kabul edilir,¹⁶⁶ üç saf namazı kılınan ölüye şefâat edilir¹⁶⁷ gibi rivâyetlerde de amellere yapılan şefaati belirtilir. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre şefaati hikmet, rahmet, lütuf ve fazldır. Yüce Allah'ın kendisine inanan kullarına bir ikrâmı sayılabilir.

Gazâlî (v.505/1111) şefâati, *günâh sahipleri hakkında peygamberlerin, Hz. Peygamber'in ve hayırlı mü'minlerin aracı olmalarıdır*,¹⁶⁸ diye tanımlar. Hz. Peygamberin mahşer günü şefâatte bulunmasını, mü'minlerden bir kısmı Cehenneme girmeyi hak ettikleri vakit, bu gibiler hakkında Allah, fazlu keremiyle peygamberlerin, sıddıkların, ulemâ ve salihlerin kendi katında manevî

¹⁵⁹ İbn Mâce, mukaddime 20.

¹⁶⁰ İbn Mâce, edeb 1, Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 509.

¹⁶¹ Tirmizi, cihâd 25, İbn Mâce, cihâd 16, İbn Hanbel, Müsned, IV, 131.

¹⁶² Zamahşeri, el-Keşşâf, II, 520; Razi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, V, 573.

¹⁶³ Tirmizi, sevabu'l-Kur'ân 13.

¹⁶⁴ Buhâri, ezân 8; Müslim, salât 11; Ebû Dâvud, salât 28, 36; Tirmizi, salât 154.

¹⁶⁵ Müslim, cenâiz 58; Tirmizi, cenâiz 40, Nesai, cenâiz 78;

¹⁶⁶ Müslim, cenâiz 59; Ebû Dâvud, cenâiz 45;

¹⁶⁷ Ebû Dâvud, cenâiz 43,45, Tirmizi, cenâiz 40;

¹⁶⁸ Gazâlî, İhyâ, IV, 344-5.

değeri olan her zâtın aracılığını, istediğini yapması olarak açıklar. Şefaata Allah'ın bir lütfu keremidir. Dolayısıyla şefaata başta Peygamberlerin, meleklerin ve salih kulların yapacağı îmân eden günâhkârlar için Allah'ın hikmeti gereği bir lütfudur. Şefaatin hikmeti de güzel ahlâk ve amellere teşvik olmaktadır.¹⁶⁹ Mâtürîdî, Mu'tezile'nin şefaati tevbe eden mü'minlere has kıldığını kendisinin ise günâhkâr mü'minlere de şâmil olduğu görüşünde olduğunu açıklar.¹⁷⁰ Mâtürîdî ekolüne göre, işlediği günâhı helâl saymamak veya hafife almamak kaydıyla her hangi bir nedenle (şehvetin galebesi, hamiyet, gaflet gibi) büyük günâh işleyen kimse îmânını yitirmez. Çünkü tasdik mevcuttur. Bir insan îmândan ancak îmâna girdiği yoldan çıkabilir (yani tasdik ile girmişse ancak tasdiğin kaybedilmesi ile îmândan çıkar). Dolayısıyla büyük günâh işleyen mü'min olmakla birlikte emre muhalefeti nedeniyle âsîdir, itaati terk ettiği için de fasıktır. Bu tarz bir günâhı işlemiş bulunan asi insanın durumu Allah'ın meşietine kalmıştır. Allah dilerse affeder ve lütfu, keremi, kişinin îmânının bereketi veya bir şefaatin şefaatiyle onu cennetine koyar. Dilerse de günâhı miktarınca –büyük veya küçük- cezasını çektikten sonra onu cennetine koyar. Bu görüş, Ebû Hanîfe (v.150/757)'nin büyük günâh işleyenin âhiretteki durumuyla ilgili görüşüyle de paralellik arz etmektedir.

Sonuç

Mâtürîdî'ye göre büyük günâh işlemede îmân sahiplerinin mükâfâtı olan şefaata, Allah'ın hikmetiyle, rahmetiyle afv ve mağfiret vesilesidir. Dünyada salih amellerin hikmeti yarar, maslahat ve fayda olurken âhirette hikmeti ise Allah'ın izni, lütfu ve hikmetiyle şefaata olabilecektir. Yapılan salih amellerin de faydası dünyada ve âhirette olacaktır. Şefaata Mu'tezile'nin aksine günâhkâr kullara da olacaktır. Salih amellere şefaatin hikmeti iyiliklerin işlenmesine teşvik olmaktadır. Mâtürîdî, Hakîm, Kerim, Rahim ve lütûfkarlıkla nitelenen Yaratıcının hikmeti gereği inanan günâhkâr kulu için af yolunu tercih ettiğini söylemektedir. O'na göre hikmetin iki şekli vardır. Birincisi adl, ikincisi de fazldır. Allah'ın güç yetirdiği lütûfkârlığın sonu yoktur. Şefaata de hâkim olan yaratıcının fazlındandır. En büyük şefaataçı Makam-ı Mahmud sahibi Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Çünkü O, dünyada îmân, ibadet ve ahlâkın en doruk noktasında üsve-i hasene ile iyi makamda olduğu gibi âhirette de Makam-ı Mahmud

¹⁶⁹ Gazâlî, İhyâ, III, 308, IV, 345.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, I, 154.

sahibi yani genel şefaathçi olacaktır. O'nun şefaatine nâil olma hikmeti de sünnetin yaşanması, insanın dünya hayatında sünneti ahlâkî ilke ve erdemde örnek, rehber kılmasıdır.

Kaynakça

AKLIN, Yahya, “Hikmet” İA (MEB), cilt: V, İstanbul 1977

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Muvazzah İlm-i Kelâm, İstanbul 1959

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah, el-Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981

CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul 2004

CEVHERİ, İsmail b. Hammad, es-Sihah Tacü'l-Lüga, tahk. A.Abdulğafur Attar, Beyrut 1979

EBÛ'L-VEFA, Ebû Muhammed Abdulkadir b. Muhammed el-Kureşi, el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye, Kahire 1413/1993

ERAYDIN, Selçuk, “Feyiz”, DİA, cilt: 12, İstanbul 1995

ERZURUMLU İbrahim Hakkı, Marifetnâme, Sad: Turgut Ulusoy, Ankara trs.

FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub, el-Kâmûsü'l-Muhît, Beyrut 1986

GAZÂLÎ, Ebû Hamid, İhya-u Ulumi'd-Din, Çev. A.Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1974.

-----, el-İktisâd fi'l-İtikad, Trc: A.Duran, İtikadda Orta Yol, Hikmet Neşr, İstanbul 2004

-----,el-Mustasfa min İlmî'l-Usul, trc. H.Yunus Apaydın, İslâm Hukuk Metodolijisi, Klasik Yay, İstanbul 2006

ISFEHÂNÎ, Ebû'l- Kasım el-Hüseyin, Râgıb, el-Müfredât fi Garîbi'l- Kur'ân, Tahk. S. A. Ravâviri, Beyrut 1992

-----, Tasilün-Neşeteyn ve Tahsilüs'Saadeteyn, Çev. Selahattin Kip, Kayseri 2012

İBN FARİS, Ebû'l-Hüseyin Ahmet, Mu'cemu Mekayisi'l-Luga, “hkm” madd., Thk. Abdusselam Muhammed Hasan, Beyrut trs.

İBN MANZUR, Cemaluddin, Lisânü'l-Arab, Beyrut trs.

İBN RÜŞD, Tehafütü't-Tehafüt, Çev. Kemal Işık, Mehmet Dağ, Kırkambar Yay, İstanbul 1998

İBN SİNA, Uyunü'l-Hikme, Neşr. Hilmi Ziya Ülken, Ankara 1953

- KÂDÎ Abdulcebbâr, Tenzihü'l-Kur'ân Ani'l-Metain, Beyrut, trs.
 -----, Şerhu Usuli'l-Hamse, Thk. Abdülkerim Osman, Kahire, 1988.
- KOCA, Ferhat, "Hikmet", DİA, cilt: 17, İstanbul 1998
- KOÇ, Turan, Din Dili, Rey Yayınları, Kayseri 1995
- KUTLUER, İlhan, "İnsan", DİA, cilt: 22, İstanbul 1995
- LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Abdulhay, el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye, Kahire 1324
- MÂTÜRİDÎ, Ebü'l-Mansur, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, Tahk. M.Basellum, Darül-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2005
 -----, Kitâbu't-Tevhid, Haz: Bekir Topaloğlu, M.Aruçi, İSAM yay, Ankara 2005
 -----, Te'vilâtü'l-Kur'ân, Bekir Topaloğlu, Mîzân Yay, İstanbul 2005
 -----, Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi, Çev: Bekir Topaloğlu, Ensar Yay, İstanbul 2015
- MÜSLİM, Ebü'l Hüseyin, Sahih, Çağrı Yay, İstanbul 1981
- NESEFÎ, Ebü'l-Muîn, Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din, Tahk: H.Atay, DİB Yay, Ankara 2004
- ÖZCAN, Hanifi, "Mâtürîdî'ye Göre Hikmet Terimi", İslâmi Araştırmalar, cilt: II, Sayı: 6, 6 Ocak 1988
- RAZÎ, Fahreddin, Mefâtihu'l-Gayb, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990
- ŞEKEROĞLU, Sami, Mâtürîdî'de Ahlak, Ankara Okulu Yay, Ankara 2010
- TABERÎ, Ebü Cafer, Câmiu'l-Beyân, Beyrut 1412/1992
- TAHANEVÎ, Şeyh Muhammed, Keşşafu Istılahatı Fünun, Thk. Ali Rahruc, Lübnan 1996
- TİRMİZÎ, Ebü İsa Muhammed b. İsa, Sünen, İstanbul 1981
- TOPALOĞLU, Bekir-Çelebi, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İSAM, İstanbul 2010
- ULUDAĞ, Süleyman, İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti, TDV. Yay, Ankara 2009
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Sâd: Komisyon, Azim Dağ. İstanbul trs.
- ZEBİDÎ, M.Murtaza, Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, Mektebetül-İlmiye, Beyrut trs.